

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЛЬВІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»**

СЕМЕНЮК ІВАН ЯРОСЛАВОВИЧ

УДК 340.11:347:965

**МОРАЛЬНІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ ІНСТИТУТУ АДВОКАТУРИ:
ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ**

12.00.01 – теорія та історія держави і права;
історія політичних і правових учень

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Львів – 2016

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі загальної теорії держави і права Львівського державного університету внутрішніх справ Міністерства внутрішніх справ України

Науковий керівник - кандидат юридичних наук
Бігун В'ячеслав Степанович
науковий співробітник Інституту держави і права
ім. В. М. Корецького НАН України

Офіційні опоненти доктор юридичних наук, професор
Гіда Євген Олександрович
Вищий навчальний заклад «Національна академія управління»,
завідувач кафедри теорії та історії держави і права

кандидат юридичних наук, доцент

Котуха Олександр Степанович

Львівська комерційна академія, декан юридичного факультету

Захист відбудеться “22” червня 2016 р. о 14.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 35.052.19 у Національному університеті «Львівська політехніка» (79008, м. Львів, вул. Князя Романа, 1-3, ауд. 301 XIX навчального корпусу)

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного університету «Львівська політехніка» (79013, м. Львів, вул. Професорська, 1)

Автореферат розісланий “20” травня 2016 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

_____

Н.П. Бортник

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Забезпечення приведення української адвокатури до європейського рівня є необхідною вимогою у побудові громадянського суспільства. Адже судова система в Україні, попри всі спроби її реформування, залишається вотчиною судової бюрократії. Натомість, адвокати через свої професійні обов'язки щоденно виступають правовими представниками громадян, з яких складається громадянське суспільство.

Актуальність зумовлена складними процесами правової трансформації українського суспільства в умовах європейської інтеграції та приведення всіх сфер юридичної діяльності у відповідність до європейських стандартів. Розбудова української адвокатури повинна спиратися також на кращі здобутки вітчизняної юриспруденції, під час участі українських адвокатів у політичних судових процесів у Східній Галичині в 1930-их роках).

У соціальному житті відбуваються ціннісні трансформації, які виявляють закономірності та особливості формування моральних засад діяльності інституту адвокатури. Одним із чинників їх формування є пошук підходів до вирішення ціннісних дилем адвоката у практичній (професійній) діяльності, суперечності та неузгодженості в процесуальному та матеріальному праві. Осмислення та вироблення пропозицій щодо їх попередження та вирішення пов'язане зі здійсненням правосуддя, де одну з ключових функцій у відновленні порушеного права особи та досягненні справедливості виконує адвокатура. Наведені міркування підтверджують актуальність обраної теми.

Попри значну кількість публікацій з проблематики адвокатури, специфіка формування її моральних засад професійної або ж практичної діяльності досі недостатньо вивчена. Окремі аспекти цього питання віднаходимо у дослідженнях низки правознавців різних періодів історії, що висвітлені в наукових працях. Дослідження цієї проблематики проводиться на основі результатів загальнотеоретичних досліджень представників вітчизняного та зарубіжного праводержавознавства, які працюють в галузі теорії та історії держави і права, конституційного права, кримінального права та інших юридичних наук. Праці таких, українських правознавців, як В. Д. Бабкін, В. С. Бігун, А. Ю. Бойчук, С. В. Бобровник, Т. В. Варфоломеєва, І. Ю. Гловацький, С. Д. Гусарев, В. А. Єлов, Я. П. Зейкан, М. С. Косенко, О. Г. Мурашин, Н. М. Оніщенко, В. Ф. Погорілко, П. М. Рабінович, В. М. Свінцицький, В. О. Святоцька, О. С. Святоцький, О. В. Синеокий, С. С. Сливка, Л. В. Тацій, О. Д. Тихомиров та багатьох інших. У вітчизняній науці тема моральних засад професійної діяльності адвокатури очікує подальшого опрацювання із загальнотеоретичних та науково-практичних позицій. На основі комплексного дослідження діяльності українських адвокатів доцільно дослідити морально-правові дилеми в процесі надання правової допомоги клієнту в політичних судових процесах. Очікує подальшого наукового дослідження й проблематика осмислення механізму формування інституту адвокатури, його генези з позицій історії та теорії держави і права, та окремих сфер практичної юридичної діяльності у контексті розбудови української держави і права. Завдяки загальнотеоретичному осмисленню зазначеної проблематики необхідно узагальнити та конкретизувати потрібні практики науково-обґрунтовані рекомендації щодо вдосконалення процесу здійснення правосуддя на сучасному етапі.

Зазначене актуалізує тему обраного дисертаційного дослідження. Вона може розглядатися як достатньо актуальна для подальшого розвитку теорії та методології дослідження моральних засад діяльності інституту адвокатури, вироблення пропозицій щодо шляхів вирішення ціннісних дилем, морально-правових колізій, а також вдосконалення функціонування інституту адвокатури. Дисертаційне дослідження вирішує важливу методологічну проблему інкорпорації правового досвіду української національної адвокатури Галичини 1930 років у сучасне правове життя українського суспільства.

Моральні засади діяльності адвокатури – є елементом інституту адвокатури як міжгалузевого правового інституту (системи норм).

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження проведено в контексті правових аспектів науково-дослідних робіт Львівського державного університету внутрішніх справ за напрямками «Проблеми реформування правової системи України» (державний реєстраційний № 0112U007492); «Держава і право: філософсько-правовий та теоретико-історичний виміри» (державний реєстраційний № 0113U002433).

Мета і задачі дисертаційного дослідження. *Мета дослідження* — теоретико-правовий аналіз основних закономірностей та особливостей формування моральних засад діяльності інституту адвокатури.

Для досягнення мети дослідження автор ставить перед собою такі задачі:

- визначити понятійно-категорійний апарат дослідження;
- проаналізувати історіографію та окреслити напрями дослідження;
- розкрити поняття, ознаки та визначити закономірності й особливості формування моральних засад діяльності інституту адвокатури;
- визначити основні дилеми у професійній діяльності адвокатів, варіанти їх вирішення на основі професійної моралі, етики та деонтології;
- здійснити загальнотеоретичне дослідження історико-правових закономірностей моральних засад у професійній діяльності адвокатури;
- провести загальнотеоретичний аналіз моральних засад професійної діяльності інституту адвокатури при здійсненні правосуддя (на прикладі судових процесів в Східній Галичині в 1930-их роках);
- розглянути проблематику формування моральних засад діяльності інституту адвокатури в процесі становлення української адвокатури;
- сформулювати пропозиції щодо концептуальних підходів і методів формування моральних засад вітчизняного адвокатського корпусу.

Об'єктом дослідження є правове регулювання моральних засад у професійній діяльності інституту адвокатури.

Предметом дослідження є теоретико-правові закономірності та особливості вирішення проблематики формування моральних засад у професійній діяльності адвокатури.

Методи дослідження. В основу методології дослідження, вирішення наведених завдань, використано систему філософських, загальнонаукових і спеціально-юридичних методів. Застосування загально-філософського діалектичного методу уможливило розкриття суб'єктивно-об'єктивної природи моральних засад професійної діяльності інституту

адвокатури, поєднання історичного та логічного у генезі її становлення (підрозділи 1.1, 1.2, 1.3, 1.4).

Загальнонауковий порівняльний метод зокрема слугував для з'ясування співвідношення в механізмі формування закономірностей моральних засад діяльності інституту адвокатури закономірностей та їх особливостей (підрозділ 2.1, 2.2). За допомогою структурно-функціонального та функціонального методів визначено місце професійних цінностей та принципів, а також дилем у адвокатській діяльності як засобів і форм соціального регулювання (підрозділ 2.3), що передбачає детальний розгляд будь-якого явища як системного з обов'язковим аналізом функцій взаємодіючих елементів; класифікації, уможливлуючи систематизацію теоретико-методологічних ідей. Для оцінки практичної значущості моральних засад професійної діяльності інституту адвокатури, опису їх механізму формування, опису дії механізму морального оцінювання, обґрунтування доцільності використання окремих підходів до систематизації вказаного механізму в юридичній практиці застосовано статистичний метод (підрозділи 1.2, 2.3, 3.1).

Крім того, у процесі дисертаційного дослідження застосовано історичний, критичний та формально-логічний методи. Особливості й характер дисертаційного дослідження зумовили необхідність звернення до методів індукції та дедукції (підрозділ 1.1), порівняння (підрозділи, 1.3, 2.1, 2.2).

Спеціально-юридичні методи контент-аналізу правових актів, тлумачення правових норм, узагальнення юридичної практики та порівняльно-правовий метод стали засобами виявлення особливостей та закономірностей механізму формування моральних засад професійної діяльності інституту адвокатури та аналізу специфіки їх застосування та реалізації у правозастосовній практиці (підрозділ 3.1).

Емпіричну базу дослідження склали чинне законодавство України, Закон України «Про адвокатуру» (чинний в 1992-2012 роках), Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», листи та постанови Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ, рішення вітчизняних судів різних інстанцій, судова практика в 1930-х роках у Східній Галичині, практика Європейського суду з прав людини.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що вперше у сучасній українській теорії держави і права комплексно в монографічній формі досліджено загальнотеоретичні та морально-правові аспекти основних закономірностей та особливостей механізму формування та правового регулювання моральних засад діяльності інституту адвокатури.

За підсумками дисертаційної роботи отримано низку нових концептуальних положень, висновків та рекомендацій, що вирізняються науковою новизною та мають важливе теоретичне та практичне значення, зокрема:

у перше:

- комплексно (у монографічній формі) здійснено загальнотеоретичний аналіз вітчизняної та зарубіжної наукової літератури з проблематики дослідження;
- теоретично осмислено й узагальнено поняття «моральні засади діяльності інституту адвокатури», обґрунтовано власне його теоретико-правове визначення;

- з'ясовано особливості ролі інституту адвокатури в реалізації принципу верховенства права, зокрема у здійсненні правосуддя в Україні, а саме в історичному вимірі - на прикладі політичних судових процесів у Східній Галичині 1930-х років;

- обґрунтовано апіорність і абсолютність вимоги дії морально-ціннісних підходів при розгляді судових справ судами загальної юрисдикції;

удосконалено:

- використання методики наукового прогнозування шляхів розвитку правової держави й подальшого становлення інституту адвокатури в Україні;

- методику виявлення прогалин у правовому регулюванні колізійних моментів у практичній діяльності адвокатури, запропоновано шляхи їх вирішення;

набули подальшого розвитку:

- конкретизація засад нормативно-правового регулювання моральних аспектів діяльності інституту адвокатури, зокрема їх значення у становленні інституту адвокатури;

- інтерпретація морально-оціночних критеріїв у правотворчій та правозастосувальній практиці, пов'язаній з діяльністю адвокатури;

- пропозиції щодо вдосконалення правової освіти, основ діяльності інституту адвокатури шляхом аналізу та узагальнення правових стандартів адвокатської діяльності.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що положення, висновки і пропозиції, сформульовані та обґрунтовані у дисертації, можуть сприяти вдосконаленню концептуальних положень теорії та історії держави і права. Такі результати можуть враховуватися в подальшому реформуванні юридичної освіти та науки в Україні.

Наукові здобутки, репрезентовані у роботі, орієнтують:

- *у сфері науково-дослідницької діяльності* дисертація може стати матеріалом для подальшого поглибленого вивчення загальнотеоретичних питань адвокатської діяльності;

- *у навчальному процесі* розроблені положення й висновки можуть стати в нагоді в процесі викладання навчальних дисциплін, проведення практичних (семінарських) занять з юридичної деонтології, теорії та історії держави і права;

- *у навчально-методичній діяльності* запропоновані рекомендації допоможуть удосконалити навчальні програми, можуть бути задіяні для підготовки підручників і навчально-методичних посібників;

- *у законопроектній роботі* при розробці нових і вдосконаленні чинних нормативних актів, а саме: Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», Правил адвокатської етики та інших, чим забезпечується науково-обґрунтований підхід до опрацювання історичної та сучасної нормативно-правової бази, що регулює організаційні засади діяльності адвокатів.

Особистий внесок здобувача. Положення, що виносяться на захист, сформульовані автором особисто на основі авторського переосмислення проблеми механізму формування моральних засад діяльності інституту адвокатури.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження обговорено та схвалено на засіданнях кафедри загальної теорії держави і права Львівського державного університету внутрішніх справ. Його основні положення, висновки та рекомендації оприлюднено у доповідях та тезах на наукових конференціях, зокрема: Всеукраїнській

науково-практичній конференції «Стратегічні напрямки розвитку правової системи України» (м. Львів, 28.01.2012 р.), I-й Міжнародній науково-практичній конференції «Інтеграційні економіко-правові напрями розвитку України та країн близького зарубіжжя» (м. Львів, 31.01.2012 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні питання правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні» (м. Харків, 2-3.02.2012 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні питання державотворення в Україні очима молодих науковців» (м. Тернопіль, 15.02.2012 р.), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Проблеми державотворення та правотворення в Україні» (м. Львів, 17.02.2012 р.), II-й Міжнародній науково-практичній конференції «Правове регулювання суспільних відносин в умовах демократизації Української держави» (м. Київ, 14-15.03.2012 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Тенденції та пріоритети реформування законодавства України» (м. Запоріжжя, 28.12.2011 р.), Всеукраїнському круглому столі «Адвокатура України: історія та сучасність» (м. Київ-Тернопіль, 25.01.2013 р.).

Публікації. Основні положення і висновки дисертації відображено у чотирнадцяти публікаціях, із них шість опубліковано у фахових виданнях України, одна - в іноземному науковому журналі, вісім - у збірниках тез доповідей на науково-практичних конференціях, семінарах і засіданнях круглих столів.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, які об'єднують дев'ять підрозділів, висновків до кожного розділу та загальних висновків, а також списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 240 сторінок, із яких 200 сторінок основного тексту та 40 - список використаних джерел (391 найменування).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації; висвітлено зв'язок роботи з науковими програмами і темами; визначено мету і завдання дослідження, його об'єкт і предмет; схарактеризовано методи дослідження, наукову новизну одержаних результатів та їх практичне значення; подано відомості про апробацію основних положень дисертаційної роботи, її структуру та обсяг.

У **Розділі 1 «Наукознавчий вимір моральних засад діяльності інституту адвокатури в контексті проблем теорії держави і права»** проаналізовано основні наукові підходи до проблематики дисертаційної роботи; опрацьовано методологічний інструментарій, необхідний для повного й адекватного висвітлення вибраної теми; з'ясовано зміст та особливості моральних засад діяльності інституту адвокатури.

У **підрозділі 1.1 «Понятійно-категорійний апарат дослідження»** конкретизовано ключові поняття та категорії дисертаційного дослідження з метою належного висвітлення проблематики моральних засад діяльності інституту адвокатури в контексті проблем теорії держави і права. Зазначено, що, вивчаючи стан проблеми моральних засад діяльності інституту адвокатури, важливо звернутися до наукової спадщини вчених і громадських діячів, щоб встановити спадкоємність сучасної науки і визначити вектори подальших теоретичних досліджень.

На підставі ґрунтового аналізу значної кількості джерел констатовано, що науково-теоретичне осмислення моральних засад діяльності інституту адвокатури ще недостатньо висвітлено в українській юридичній літературі, хоч окремі аспекти цієї проблематики і відображено у працях вітчизняних та зарубіжних науковців. У наявних доробках здебільшого увагу приділено проблемі становлення адвокатури, а також її формування в процесі становлення української державності.

Проаналізовано стан дослідження проблематики моральних засад діяльності інституту адвокатури в період судових політичних процесів у радянській та пострадянській, зокрема вітчизняній, правовій науці. У цій науці окрема проблематика стала самостійним предметом загальнотеоретичних досліджень з кінця 1960-х років. Однак проблема моральних засад, зокрема колізій та дилем у професійній діяльності адвоката, як самостійна наукова проблема спеціально не досліджувалась, що було зумовлено, як вбачається, ідеологічними обмеженнями, які тоді панували (виняток становили лише окремі статті О. С. Святоцького, І. Ю. Гловацького, опубліковані наприкінці 1990-х - початку 2000-х років). Ціннісні аспекти феномена адвокатури, зокрема проблематику морально-правових колізій цього інституту, розглянуто, як правило, лише у контексті дослідження інших, суміжних наукових проблем.

Тому актуалізувалась необхідність загальнотеоретичного комплексного дослідження зазначеної проблеми, яке мало би передовсім методологічний характер.

У підрозділі 1.2 *«Вихідні методологічні засади дисертаційного дослідження»* окреслено вихідні методологічні засади дослідження, узагальнено основні результати наукових розвідок проблематики моральних засад діяльності інституту адвокатури та визначено питання, які не досліджено. Формулюються загальнометодологічні засади дослідження (пов'язані з особливостями його предмета) та обґрунтовується формулювання предмета дослідження як загальнотеоретичної характеристики закономірностей та особливостей механізму формування моральних засад діяльності інституту адвокатури.

Зроблено спробу узагальнення методології дослідження моральності інституту адвокатури, її керівних ідей, системи світоглядних принципів, які проявили себе в процесі усвідомлення сутності права, зокрема обґрунтування моралі правника.

З означених позицій обґрунтовано приналежність пропонованого дослідження загальній теорії держави і права, історії політичних і правових вчень у контексті розмежування предметів останньої та філософсько-правових досліджень.

У підрозділі 1.3 *«Гене́за становлення інституту адвокатури України»* з'ясовано та проаналізовано основні закономірності та особливості становлення інституту адвокатури. З-поміж історично найзначущіших аспектів становлення української адвокатури є участь у політичних судових процесах у 1930-х роках у Східній Галичині, які ми вбачаємо актуальними й сьогодні.

Визначено періодизацію етапів розвитку інституту адвокатури на українських теренах, а саме: 1. зародження інституту адвокатури (XI ст. - середина XIX ст.); 2. Етап інституціоналізації адвокатури в імперській та національній періоди (60-70-ті р. XIX ст. — 20 р. XX ст.); 3. Радянський етап функціонування адвокатури (20-90 рр. XX ст.); 4. Пострадянський етап розвитку адвокатури (1991-2010 рр.); 5. Етап адаптації законодавства про адвокатуру до міжнародних стандартів (з 2010 р.).

Розділ 2 «Теоретико-правова характеристика механізму формування моральних засад діяльності інституту адвокатури» складається з трьох підрозділів. У ньому розкрито поняття, ознаки, закономірності та особливості моральних засад діяльності інституту адвокатури, акцентовано увагу на їхньому механізмі формування; висвітлено зміст окремих правозастосовних актів та наведено характеристику в межах теми наукового дослідження.

У підрозділі 2.1 «*Закономірності формування моральних засад діяльності інституту адвокатури*» зазначено, що в процесі розгляду питання значна увага приділяється характеристиці закономірностей формування моральних засад діяльності інституту адвокатури, що зумовлено її специфікою, є ціннісним виявом «формування почуття моральної та юридичної відповідальності, суворе дотримання усталеного позитивного стереотипу поведінки, вироблення моральної обґрунтованості службових взаємовідносин, готовність виконувати свій обов'язок».

У контексті дослідження закономірностей формування моральних засад діяльності адвокатів, дається визначення «політичного судового процесу», як складного й суперечливого історичного явища співіснування права та політики. Це сприятиме з'ясуванню питань про сутність цих процесів у зв'язку з розумінням співвідношення та розмежування права та закону.

Зазначається, що адвокат, який є активним учасником здійснення правосуддя, стає суб'єктом і практичної моральної діяльності. Характеристику такої роботи, визначену в принципах, можна віднести до моральних засад діяльності адвокатури, зокрема роль захисників у судових процесах. Нерідко встановлені суспільством моральні вимоги не «укладаються» у діюче законодавство, що регулює їхню діяльність.

Закономірності морально-етичних норм для адвоката - це не тільки моральні орієнтири, але й критерії контролю. Моральними цінностями судочинства можуть бути такі категорії, як честь, гідність особи, справедливість, істина, об'єктивність, законність тощо. Будь-який принцип діючого правосуддя, що має правове обґрунтування, водночас є й моральною цінністю, оскільки виражає ставлення до людини, її прав та свобод як вищої цінності суспільства. Такі цінності є для захисника зброєю захисту, засобом виконання свого професійного обов'язку.

Загалом закономірністю формування моральних засад діяльності інституту адвокатури є його активний вплив на мораль, оскільки право сприяє більш глибокому її укоріненню в суспільстві. Водночас й сама адвокатура перебуває під впливом морального чинника, постійно збагачуючись: розширюється її моральна основа, підвищується авторитет, зростає її роль як соціального регулятора суспільних відносин.

У підрозділі 2.2 «*Особливості формування моральних засад діяльності інституту адвокатури*» систематизовано розуміння поняття моральних засад діяльності інституту адвокатури через дослідження понять «людина» та «право», виходячи з положення: будь-яке праворозуміння опирається на відповідну концепцію природи або сутності людини, зокрема і те, що існує закономірність співвідношення образу людини та права.

Адвокат внутрішньо переносить боротьбу за захист інтересів клієнта, з якими він може не погоджуватись. Цю морально-правову дилему відображено в реальному житті: адвокат зобов'язаний захищати інтереси клієнта, водночас, як людина він має право на

власну думку та бачення ситуації, що інколи може різнитися, проте через свій професійний обов'язок повинен не надавати цьому вагомому значення. Перевага морального обов'язку адвоката як фахівця перед моральним баченням пересічного громадянина є одним із проявів закономірностей морально-правових колізій професійної діяльності адвоката.

Досліджуючи особливості формування моральних засад діяльності інституту адвокатури, обґрунтовуючи принципи інституту моральності, за основу взято працю І. Канта «Критика практичного розуму». За вченням філософа, трансцендентною ідеєю, первинним постулатом кантівської етики є воля людини як індивіда, якщо конкретніше, її вільна воля, здатність та право особисто встановлювати правила належного виконання без зовнішнього примусу і тиску. Зважаючи на те, що людина наділена даром мислення, оцінки ситуації та змогою прийняття миттєвого рішення, моральну основу інституту адвокатури становлять компоненти, що за своєю суттю притаманні кожному. Відмінністю є те, що інститут адвокатури у поєднанні цих компонентів на практичному рівні створює те, що має суспільно вагомих інтерес для суспільства.

У підрозділі також приділено увагу особливостям формування моральних засад діяльності інституту адвокатури з урахуванням поточних аспектів життя суспільства. До уваги прийнято і нормативну базу, і моральну сторону, яка є одним із основних аргументів у становленні механізму формування моральних засад.

У підрозділі 2.3 «Професійні цінності, принципи та дилеми в адвокатській діяльності» проаналізовано стан діяльності інституту адвокатури, зосереджено увагу на питаннях складової структури моральності адвоката, оскільки цей чинник є одним із центральних рушійних елементів у формуванні професійного світогляду адвоката.

Розглянуто проблематику професійних дилем діяльності адвоката, вирішення яких зумовлено суб'єктивними та об'єктивними чинниками адвокатської діяльності. зазначено, що суб'єктивні чинники пов'язані з особливостями підходів адвоката до професійної діяльності, рівнем готовності нести професійну відповідальність, особливостями відносин адвоката та клієнта. Об'єктивними чинниками можуть бути, наприклад, прогалини діючого законодавства, вирішувати які адвокат може на власний розсуд, враховуючи пріоритетність інтересів клієнта тощо.

Констатовано, що професійні дилеми можуть виявляти розбіжності між професійними стандартами та особистими переконаннями. Їхнє вирішення є чинником становлення інституту адвокатури. Приділено увагу різним типам професійних дилем, які становлять основну складову морально-правових дилем професійної діяльності адвоката. Такою дилемою є *дилема*, що пов'язана з розумінням співвідношення та розмежування термінопонять «*право-закон*». Так, у процесі захисту адвокатом інтересів клієнта інколи виявляються інтереси останнього, які не передбачені законом. Постає питання: чи зобов'язаний адвокат захищати всі, чи лише законні інтереси клієнта? Ця дилема сучасної адвокатської діяльності пов'язана й з проблематикою співвідношення понять, які позначені термінами *право* і *закон*. За умов розмежування цих явищ, що повинно стати пріоритетним для адвоката? Обґрунтовано, що для адвоката зазначена дилема вирішується на користь *права* й з практичних міркувань: вона відображає природно-правове праворозуміння адвоката, пропонує ширші можливості в контексті захисту прав людини, які не залежать від

волі держави. Так право стає обґрунтованою, конкретною й домінуючою (понад закон) цінністю адвокатської діяльності.

Проаналізовано й інші дилеми, а саме, *дилема*, що пов'язана з розумінням співвідношення та розмежування понять «*доцільність-справедливість*», в якій суперечність може виявлятися у адвокатській діяльності з політичних мотивів. Наголошено на принципах адвокатури та принципах судочинства, яке через політичний чинник спроможне переступити через основні цінності суспільства. Виокремлено дилему, що пов'язана з «етикою конфіденційності в відносинах адвокат-клієнт», в якій суперечності в позиціях захисника та підзахисного є в окремих випадках дилемним питанням судової практики. Завідомо неправдиві відомості клієнта спричинюють спотворення лінії захисту, ускладнюють роботу адвоката, унеможливають здійснення правосуддя. У взаємовідносинах адвокат-клієнт від першого вимагається, а другому рекомендується, дотримуватись максимальної чесності та відвертості з усіх питань. Свідомий обман клієнтом адвоката, приховування негативних для клієнта обставин, невиправдано ні з точки зору моральності поведінки клієнта, ні з точки зору практичного результату справи.

Детально розглянуто ситуацію, коли клієнт надає адвокату певну інформацію, що пов'язана із вчиненням злочину. Йдеться про два її аспекти: інформація про вчинений злочин і злочин, що готується. Обґрунтовується, що коли йдеться про вчинений злочин клієнта адвоката, адвокат не зобов'язаний інформувати правоохоронні органи, попри те, що це могло б сприяти здійсненню законності; в зворотному випадку - адвокат учинить всупереч законним інтересам клієнта щодо його захисту.

Водночас проаналізовано дилему, пов'язану зі сприйняттям професійного життя адвоката як особистого («особисте як професійне життя адвоката»). Чи є адвокат пов'язаний своїми обов'язками поза межами професійної діяльності, в приватному житті? Статус адвоката є необмежений в часовому вимірі. Упродовж доби останній може виконувати професійні обов'язки, має відповідні професійні права. Існує і соціально-моральний ризик. Помилки чи огріхи одного адвоката є загрозою репутації всієї професії. Діючи за духом права та в межах букви закону, адвокат своїми діями втілює цінності, засадничі і для професії, і для суспільства.

Обґрунтовано, що узагальнення та дослідження професійних принципів і дилем адвоката є науково перспективними, зокрема в контексті дослідження аспектів правосуддя.

Розділ 3 «Моральні засади діяльності адвокатів та їх втілення в Україні» розкриває загальнотеоретичний аналіз шляхів вирішення проблематики становлення інституту адвокатури, формування її моральних засад.

У підрозділі 3.1 «Особливості міжнародних та вітчизняних нормативних актів, що містять моральні засади діяльності адвокатів» відображено та закріплено результати узагальнення історичного розвитку адвокатури як громадянсько-суспільного інституту. Вдосконалення організації та функціонування інституту адвокатури є актуальним сьогодні, з урахуванням нового Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».

Законодавство про адвокатуру повинно містити положення, що гарантують незалежність адвокатури й адвокатів і у вирішенні питань внутрішнього життя, і здійснення професійних функцій. Зазначеним Законом у цьому відношенні зроблено значні кроки, однак,

багато положень, що стосуються соціальних гарантій адвокатської професії, матеріально-технічного та інформаційного забезпечення діяльності адвокатських утворень або зовсім не визначені законодавцем, або носять декларативний характер.

Зазначено, що загальна теорія соціальної сутності держави також становить основу системи знань про професійну діяльність інституту адвокатури, зокрема впливає на функціонування моральних засад професійної діяльності адвокатури, завдання якої - забезпечувати в процесі функціонування і розвитку належний захист прав та охоронюваних законом інтересів та свобод людини і громадянина.

У підрозділі 3.2 «Порівняльний аналіз моральних засад діяльності адвокатів у деяких зарубіжних країнах» шляхом теоретико-правового аналізу юридичної літератури з окресленого питання узагальнено ознаки, властиві деонтологічним засадам та розподілено їх на певні групи.

Проведений порівняльний аналіз моральних стандартів діяльності адвокатів Франції, Федеративної Республіки Німеччини та Англії дозволив виявити закономірності та дійти відповідних висновків. Саме тому виявлені нами розбіжності моральних засад діяльності адвокатів у зарубіжних країнах зумовлюють необхідність проведення окремих досліджень цих засад і вироблення на їх основі міжнародних стандартів діяльності адвокатури. Міжнародні стандарти адвокатури сформовані у процесі тривалого функціонування цього інституту в провідних країнах світу та є «еталоном» їх діяльності. Прийняттю цих стандартів передували тривалі обговорення під час державних, міждержавних та міжнародних зібрань адвокатів.

У підрозділі 3.3 «Основні напрями реалізації моральних засад у діяльності адвокатів в Україні» констатовано те, що наукові розробки щодо моральних засад адвокатської діяльності сприяють формуванню образу сучасного адвоката в оновленому форматі української юриспруденції.

Акцентовано на тому, що до професіоналізму адвоката належить вміння не створювати своїми діями конфлікту, бути терпимим, самообмежуватися навіть у простих життєвих ситуаціях. Зразок такої поведінки не повинен обмежуватися на рівні звичок, традицій, а має відображатися у нормативних актах, що регламентують призначення, порядок організації та функціонування адвокатури в Україні. Йдеться й про моральні засади професійної діяльності адвокатів.

Констатовано, що організація діяльності адвокатури України регламентована на законодавчому рівні з позиції визначення процесуальних прав та обов'язків адвоката, а також деяких особливостей набуття статусу адвоката.

Натомість, національне законодавство повинно враховувати найбільш прогресивніші та найадаптованіші до українського буття і менталітету нашого населення положення щодо якісного та фахового захисту прав, свобод і законних інтересів пересічних українців під час їхньої участі у процесі судочинства.

Найоптимальнішою буде ситуація, за якої діяльність адвокатури України буде ґрунтуватись на врахуванні всіх цих чинників одночасно. На жаль, нині діяльність адвоката позбавлена будь-якої ідеології. Реалізація адвокатом своїх повноважень здійснюється без морального обґрунтування свого вибору, тільки керуючись матеріальною вигодою. З іншого

боку, питання морального вибору не передбачені у законодавчих актах, якими регламентується адвокатська діяльність. У зв'язку з цим, важко когось із представників професії звинувачувати у чомусь, якщо ці положення не закріплені для нього як загальнообов'язкові, а також, коли саме суспільство не звертає належної уваги на порушення норм моралі суб'єктів. Це і зумовлює необхідність втілення моральних засад діяльності адвокатів у практичну площину.

Обґрунтовано, що моральні засади діяльності адвокатів знаходять відповіді на питання: як втілити у життя те, що запланував адвокат, або що необхідно йому зробити відповідно до закону, щоб найефективніше захистити інтереси особи. А тому запропоновано це питання врегулювати через прийняття нормативно-правових актів, у яких закріпити моральні засади діяльності адвокатів.

ВИСНОВКИ

Розроблені наукові положення та одержані результати дослідження сприяють вирішенню актуального наукового завдання - комплексного дослідження закономірностей та особливостей механізму формування моральних засад діяльності інституту адвокатури. Аналітичне осмислення архівного матеріалу дало підставу для формування концептуальних висновків як підсумку виконаного дослідження, зокрема висновків, пропозицій та рекомендацій, що полягають у такому:

1. Запропоновано загальнотеоретичний аналіз наукознавчого виміру моральних засад діяльності інституту адвокатури, висловлено рекомендації щодо вирішення актуальних дилем, на основі та принципах моральності адвоката, юридичної етики. Здійснено загальнотеоретичне дослідження історико-правових закономірностей морально-правових дилем у професійній діяльності адвокатури. Сформульовано поняття «моральні засади діяльності інституту адвокатури», під якими пропонується розуміти певні принципи належної поведінки у професійній діяльності адвоката, зокрема систему принципів та норм, їх значення у практичних випадках, коли правові норми не встановлюють конкретних правил поведінки.

2. Розглядаючи вихідні методологічні засади дослідження, нами сформульовано його загальнометодологічні засади (пов'язані з особливостями його предмета) та обґрунтовано формулювання предмета дослідження як загальнотеоретичної характеристики закономірностей та особливостей механізму формування моральних засад діяльності інституту адвокатури. Представлено спробу узагальнення методології дослідження моральності інституту адвокатури, її керівних ідей, системи світоглядних принципів, які проявили себе в процесі усвідомлення сутності права, зокрема обґрунтування моралі адвоката. Розгляд основних етапів генезису вітчизняного інституту адвокатури дозволяє констатувати, що моральні засади діяльності адвокатури пройшли складний етап свого розвитку від зародження як складових елементів особистої та корпоративної культури адвокатів до їх законодавчого можливого закріплення з метою застосування у практичній діяльності.

3. Конкретизовано історію становлення інституту адвокатури в Україні, яка

поділяється на п'ять періодів: перший період - зародження інституту адвокатури. (XI ст. - середина XIX ст.); другий період - інституціоналізація адвокатури в імперський та національний періоди (60-70-ті р. XIX ст. - 20 р. XX ст.); третій період - радянський етап функціонування адвокатури (20-90 рр. XX ст.); четвертий період - пострадянський етап розвитку адвокатури (1991-2010 рр.); п'ятий період - адаптація законодавства про адвокатуру до міжнародних стандартів (з 2010 р.).

2. Основні моральні засади інституту адвокатури виникли спочатку як прояв внутрішньої моральної свідомості, а згодом розвивалися на основі правової культури кожного з історичних етапів. Основні моральні засади фіксувалися як у нормативно-правових актах, так і в писаних та неписаних кодексах професійної поведінки. При цьому, залежно від політичної, ідеологічної, культурної та релігійної ситуації, на вітчизняних теренах домінували різні цінності, що неодмінно мали вплив на повсякденну роботу адвоката.

Попри складні історико-правові процеси, простежується наступність моральних засад інституту адвокатури, при цьому їхній обсяг розширюється, а правові норми, спрямовані на їх практичну реалізацію та охорону, вдосконалюються залежно від зростання рівня демократизації української держави та підвищення статусу адвокатури в суспільстві.

3. Моральні засади діяльності інституту адвокатури визначені як певні принципи належної поведінки у професійній діяльності адвоката. Вони мають провідне значення, коли правові норми не встановлюють конкретних правил поведінки, професійна діяльність здійснюється відповідно до принципів та цінностей людини та громадянина (верховенство права, законність, незалежність, конфіденційність) та уникнення конфлікту інтересів. До основних деонтологічних принципів, на яких базується професійна діяльність інституту адвокатури, треба віднести процесуальну незалежність, законність, моральну досконалість, конфіденційність та професійну таємницю, професіоналізм, повагу до адвокатської професії, самоконтроль та саморекламування, відповідність професійної (практичної) діяльності адвокатури основним засадам розвитку українського суспільства та держави, активності у відстоюванні інтересів клієнта. Зазначені принципи є основою моральних засад професійної діяльності інституту адвокатури.

4. Моральні засади в діяльності адвокатів відіграють провідну роль. По-перше, вони виступають показником якості права та правозастосування. По-друге, на основі моральних норм удосконалюються існуючі норми права, виробляються нові. Традиційні цінності гуманізму, рівності, свободи, справедливості, честі, гідності, обов'язку, мають моральну основу, за допомогою правотворчості закріплюються у нормативно-правових актах і в правосвідомості людей, стають правовими цінностями.

5. Складова адвокатської діяльності - професійні дилеми адвоката, вирішення яких зумовлено суб'єктивними та об'єктивними чинниками професійної діяльності адвоката. Об'єктивними чинниками можуть бути, наприклад, прогалини діючого законодавства, долати які адвокат може на власний розсуд чи пріоритетність інтересів клієнта. Такі аспекти адвокатської діяльності є актуальними для науково-практичного дослідження й сьогодні. Ключова теза в постановці та вирішенні проблеми полягає, на нашу думку, в тому, що професійні дилеми адвоката повинні вирішуватися згідно з принципами адвокатської діяльності. Серед основних дилем автором підсумовуються такі: дилема «право-закон»,

дилема «доцільність-справедливість», дилема «етика конфіденційності в стосунках адвокат-клієнт», дилема «особисте як професійне життя адвоката».

6. Проведений порівняльний аналіз моральних та деонтологічних засад професійної діяльності інституту адвокатури держав європейського континенту дозволив виявити спільні, притаманні всім країнам риси щодо діяльності адвокатури, а саме: структурованість, етапність процесу навчання майбутніх представників адвокатської професії, матеріальне стимулювання виконаної роботи, додержання норм і правил адвокатської етики, збереження професійної (адвокатської) таємниці, гідність поведінки адвокатів, закріплення у законодавстві більшої кількості обов'язків адвоката, ніж його прав тощо. Однак нами виявлено, що деякі моральні засади діяльності інституту адвокатури в цих країнах кардинально відрізняються як за механізмом формування, так і за змістом. Саме тому існує потреба у проведенні подальших наукових розробок для виявлення спільного та відмінного у діяльності адвокатів різних країн, узагальнення позитивного досвіду.

7. Моральні засади діяльності інституту адвокатури сприяють відповіді на питання: як втілити в життя те, що запланував адвокат, або що повинен зробити захисник відповідно до закону для того, щоб захист інтересів клієнта був успішним. Це питання може бути врегульовано шляхом прийняття нормативно-правових актів. Напрацювання науковців, істориків та теоретиків, які детально аналізують та узагальнюють проблемні питання, що виникають під час практичної реалізації механізму формування моральних засад діяльності адвокатури, мають відігравати провідну роль у правотворчості.

8. Для вітчизняного законодавства характерна відсутність єдиного нормативного акту, що закріплював би моральні засади діяльності адвокатів. Лише у частині 5 статті 27 та пункті 2 частини 1 статті 28 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» згадується поняття «моральні засади» та «моральні засади суспільства». Однак їх поняття та види не розкрито.

Інститут адвокатури як об'єкт загальнотеоретичного дослідження, є надзвичайно потрібним для вивчення з-поміж студентів, науковців та всіх, хто цікавиться проблематикою діяльності української адвокатури. Стан узагальнення вчення про даний правозахисний інститут сьогодні є достатнім. З теоретико-історичних позицій залишаються недослідженими окремі аспекти практики, зокрема діяльності відомих адвокатів минулого та сучасності.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Семенюк І. Я. Проблематика конституційного закріплення основ діяльності інституту адвокатури [Правове регулювання суспільних відносин в умовах демократизації української держави] (м. Київ, 14-15 березня 2012 р.) / Міністерство освіти і науки, молоді і спорту України, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут». – Київ: НТУУ «Київський політехнічний інститут», 2012. – С. 83-84.

2. Семенюк І. Я. Принципи та дилеми моральності адвоката [Стратегічні напрямки розвитку правової системи України] (м. Львів, 28 січня 2012 р.) / Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив». – Львів: ЗО «Центр правничих ініціатив», 2012. – С. 27-29.

3. Семенюк І. Я. Ідея права та її здійснення адвокатом у судовій діяльності [Тенденції та пріоритети реформування законодавства України] (м. Запоріжжя, 28 грудня 2011 р.) / Запорізька МГО «Істина». – Запоріжжя: Запорізька МГО «Істина», 2011. – С. 20-23.

4. Семенюк І. Я. Державотворення як результат правозахисної діяльності інституту адвокатури: філософсько-правовий аспект [Проблеми державотворення та правотворення в Україні] (м. Львів, 17 лютого 2012 р.) / МВС України, Львівський державний університет внутрішніх справ. – Львів: ЛьвДУВС, 2012. – С. 437-440.

5. Семенюк І. Я. Інститут адвокатури, як сфера поєднання особистісної та інституційної моральності [Актуальні питання державотворення в Україні очима молодих науковців] (м. Тернопіль, 15 лютого 2012 р.) / Тернопіль, 2012. – С. 10-12

6. Семенюк І. Я. Роль адвокатів у політичних судових процесах [Актуальні питання правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні] (м. Харків, 2-3 лютого 2012 р.). – Харків: ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2012. – С. 22-24.

7. Семенюк І. Я. Теоретико-правове обґрунтування моральних засад діяльності інституту адвокатури [Інтеграційні економіко-правові напрями розвитку України та країн близького зарубіжжя] (м. Львів, 31 січня 2012 р.) / Міністерство освіти і науки, молоді і спорту України, Львівська комерційна академія, Львів: ЛКА, 2012. – С. 114-116.

8. Семенюк І. Я. Роль інституту адвокатури в здійсненні ідеї права: загальнотеоретичний аспект [Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні] (м. Львів, 27 вересня 2013 р.) / МВС України, Львівський державний університет внутрішніх справ. – Львів: ЛьвДУВС. – 2013. - с. 228-231.

9. Семенюк І. Я. Участь українських адвокатів у політичних судових процесах над членами УВО [Адвокатура України: історія та сучасність] (м. Київ, 25 січня 2013 р.) / Київ: Видавництво ТНПУ, 2013. - с. 73-75.

10. Семенюк І. Я. Роль інституту адвокатури в здійсненні ідеї права: окремі історичні та теоретичні аспекти / Іван Ярославович Семенюк // Університетські наукові записки. Хмельницьк: Хмельницький університет управління і права. 2011. – № 4/2011. – С. 338-341.

11. Семенюк І. Я. Здійснення правосуддя в політичних судових процесах (філософсько-правові аспекти проблематики на прикладі судових процесів у Східній Галичині 1930-х років) / Іван Ярославович Семенюк // Держава і право. – Київ: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2011. – Вип. 54. – С. 95-101.

12. Семенюк І. Я. Професійні дилеми, принципи та цінності в адвокатській діяльності / Іван Ярославович Семенюк // Часопис Київського університету права. – Київ: Київський університет права, 2012. – Вип. 2012/2. – С. 66-69.

13. Семенюк І. Я. Філософсько-правові аспекти діяльності адвокатури на прикладі політичних процесів у Галичині 1930-х років / Іван Ярославович Семенюк // Держава і право. – Київ: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2011. – Вип. 52. – С. 42-48.

14. Семенюк І. Я. Судова промова адвоката як відображення правосвідомості та правових цінностей (на прикладі судових процесів у 1930-х рр. у Східній Галичині) / Іван

Ярославович Семенюк // Часопис Київського університету права. – Київ: Київський університет права, 2012. – Вип. 2012/3. – С. 83-86.

15. Семенюк И. Я. Институт адвокатуры как сфера сочетание личной и институциональной нравственности (философско-правовые аспекты) / Иван Ярославович Семенюк // Юридическая наука и практика: Вестник Нижегородской академии МВД России, № 24. – Нижний Новгород: Нижегородская академия МВД России, 2013. – С. 253-256.

АНОТАЦІЯ

Семенюк І. Я. Моральні засади діяльності інституту адвокатури: теоретико-правовий аспект. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права, історія політичних і правових вчень. – Львівський державний університет внутрішніх справ, Львів, 2015.

У дисертації на основі аналізу наукової літератури з історії та теорії діяльності інституту адвокатури, проблем основних цінностей держави та людини, досліджуються загальні закономірності та особливості механізму формування моральних засад діяльності інституту адвокатури. Наведено низку положень щодо категоріально-методологічних засад дослідження моральних засад професійної діяльності адвоката, зроблено спробу сформулювати деякі загальні закономірності становлення, прояву та розвитку ціннісних властивостей адвокатської практики, окреслено основні напрямки подальшого дослідження діяльності адвокатури в межах науки загальної теорії держави і права, історії політичних та правових вчень. Проаналізовано інститут адвокатури в аспекті його сутності.

Ключові слова: адвокат, адвокатська діяльність, професійні дилеми, принципи та цінності діяльності адвокатури, моральні засади.

АННОТАЦИЯ

Семенюк И. Я. Нравственные основы деятельности института адвокатуры: теоретико-правовой аспект. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.01 – теория и история государства и права, история политических и правовых учений. – Львовский государственный университет внутренних дел, Львов, 2015.

В диссертации на основе анализа научной литературы по истории и теории деятельности института адвокатуры, проблем основных ценностей государства и человека, исследуются общие закономерности и особенности механизма формирования нравственных основ деятельности института адвокатуры. Приведены ряд положений касательно категориально-методологических принципов исследования нравственных основ профессиональной деятельности адвоката, сделана попытка сформулировать некоторые общие закономерности становления, проявления и развития ценностных свойств адвокатской практики, определены основные направления дальнейшего исследования деятельности

адвокатуры в рамках науки общей теории государства и права, истории политических и правовых учений. Проанализирован институт адвокатуры в аспекте его сущности.

Ключевые слова: адвокат, адвокатская деятельность, профессиональные дилеммы, принципы и ценности деятельности адвокатуры, моральные принципы.

SUMMARY

Semeniuk I. Y. Moral Foundations of the Institute of Advocacy: A Legal Theory Aspect. – Manuscript.

Dissertation for awarding the degree of Candidate of Legal Sciences by specialty 12.00.01 – Theory and History of State and Law, History of Political and Legal Studies. – Lviv State University of Internal Affairs, Lviv, 2015.

Based on a review of scholarly literature on history and theory of legal profession, issues of fundamental values inherent to state and individual, the dissertation explores common patterns and specific features of the formation mechanism of moral foundations of the institute of advocacy. It lists a number of provisions concerning categorical and methodological principles in the study of moral principles of the professional activity of advocates, attempts to formulate some general conformities as to establishment, embodiment and development of values in the practice of law, provides basic directions of further research of activities of lawyers within the study of the general theory of state and law, history of political and legal studies. The institute of advocacy is analyzed in terms of its substance.

Keywords: advocate, advocacy, professional dilemmas, principles and values of the advocate profession, moral principles.

Підписано до друку 22.03.2016. Формат 60×84/16.
Папір друкарський. Ум. друк. арк. 0,9.
Зам. № 42. Наклад 100 пр.

Видавництво «ПАІС»
Реєстраційне свідоцтво ДК № 3173 від 23 квітня 2008 р. вул. Гребінки 5, оф. 1, м. Львів,
79007
тел.: (032) 225-60-14, (032) 261-24-15
e-mail: pais@mail.lviv.ua; <http://www.pais.com.ua>